

ASPECTE ALE FUNCȚIONALITĂȚII ȘI ORGANIZĂRII GOSPODĂRIEI SĂTEȘTI DE PE VALEA MOTRULUI

de MARCELA BRATILOVEANU POPILIAN

Gospodăria țărănească, realitate socială, istorică și etnografică, a fost supusă în timp unor prefaceri continue, care au contribuit la conturarea anumitor forme și tipuri de construcții cu funcții specializate, diferite în timp și corespunzătoare nevoilor populației. Transformările economice și sociale petrecute în viața satului românesc în ultimele decenii, urmare firească a construcției socialiste, au determinat schimbări și în așezarea și gospodăria sătească de pe valea Motrului.

Locuită încă din preistorie, după cum atestă izvoarele arheologice, documentele istorice ale Evului Mediu, valea Motrului apare intens populată pe întreg parcursul, ceea ce a dus la dezvoltarea unei intense vieți economice și sociale. Baza economică a văii Motrului a constituit secole de-a rândul producția agricolă, creșterea animalelor, pomicultura și viticultura, ramuri de producție care imprimă așezărilor un caracter puternic de stabilitate. Documentele din Evul Mediu și din perioada următoare dezvăluie o intensă practică agricolă, terenurile exploatate în mod variat apărând delimitate după culturi sau caracteristici morfologice ale solului. De semnat numărul mare de **ogoare, curături, lunci, zăvoaie, seliști și ploștini**,¹ alături de livezi și vii. Menționarea unor mori pe cursul mijlociu al Motrului, în documentele din secolele XVI și XVII, reflectă de asemenea și o oarecare bogăție de grâne.²

Alături de cultivarea cerealelor și creșterea animalelor, viticultura și pomicultura au cunoscut de-a lungul secolelor o pondere ridicată în economia zonei, documentele atestând o mulțime de vii și livezi pe întreaga vale a Motrului.³ Un document deosebit de prețios pentru cunoașterea intensității acestei practici în secolul al XVIII-lea constituie „Memoriile generalului von Bauer” (1778),⁴ în care sînt menționate vii și livezi în aproximativ 70% din localitățile consemnate în zonă de documentul respectiv. Secolul al XIX-lea păstrează caracte-

rul mixt agropastoral al economiei gospodăriei țărănești, care în bună parte își completează veniturile prin practicarea unor ocupații anexe. Astfel, în așezările Cloșani, Orzești, Călugăreni și Văieni s-a prelucrat intens lemnul sub formă de șindriță iar la Glogova o mare amploare a luat olăritul. Așezările situate în special pe cursul superior al Motrului au dezvoltat de asemenea căraușia, produsele transportate cel mai frecvent fiind șindrița și sarea. Consemnate de Ion Ionescu de la Brad în a doua jumătate a secolului nostru, aceste ocupații au cunoscut o practică neîntreruptă pînă în apropierea zilelor noastre. Totuși, ocupațiile de bază ale locuitorilor zonei au rămas în continuare cultura plantelor și creșterea animalelor, ponderea lor variind în timp; deosebiri se remarcă și între cursul superior și restul văii Motrului, ceea ce a determinat apariția unor forme de viață materială specifice, reflectate în gospodăria și locuința sătească.

În sec. al XIX-lea și în special în a doua jumătate, perioada pentru care informația documentară este mai bogată, în zona subcarpatică a văii Motrului, care cuprinde așezările Cloșani, Motru Sec, Orzești, Văieni, Călugăreni, Padeș, Apa Neagră și Negoiești predomina creșterea vitelor, agricultura practicîndu-se doar în așa numitele **cunătăuni**, locuri defrișate în pădure, sau pe luncă. Observațiile lui Ion Ionescu de la Brad sînt deosebit de elocvente în acest sens. Referitor la Cloșani el arată că „locuitorii neputînd face plugărie, pun toată activitatea lor în păstorie, în creșterea și înmulțirea vitelor”;⁶ la Orzești, de asemenea, practicînd „plugăria” doar „într-o luncă frumoasă care se poate iriga”.⁷ Același autor remarcă în schimb o mai intensă practică agricolă la Stîngăceaua,⁸ pe cursul inferior al Motrului, unde cultura grîului ocupă un loc deosebit de important. Dar și aici, ca de altfel în întreaga zonă, porumbul deținea în acea perioadă înfrîntărea. În toate satele de munte porumbul apare în acea perioadă cultivat aproape în exclusivitate. Astfel, relativ la Padeș, Ion Ionescu de la Brad arată că „nu se seamănă decît porumb”,⁹ iar la Apa Neagră de asemenea,¹⁰ remarcînd totodată producția mică, neindestulătoare pentru întreg anul. În economia gospodăriei sătești, un mare rol a jucat creșterea animalelor, a cornuteilor mari și mici precum și a porcilor. Creșterea animalelor s-a dezvoltat în strînsă legătură cu agricultura, ambele ocupații completîndu-se reciproc și formînd o unitate organică.

În zona subcarpatică a văii Motrului, bogată în fiște, și unde creșterea vitelor a cunoscut o mai mare dezvoltare

s-a practicat păstoritul agricol cu stîna la munte, oile fiind duse pentru vîrat la stîna, de unde coborau imediat după strîngerea recoltei și pășunau în hotarul satului, fertilizînd totodată solul. Padeșul, veche așezare moșnenească, atestat pentru prima oară în anul 1463,¹¹ deținea chiar o proprietate întinsă la Stîna Mare, în munții Gîrdomanu, unde duceau la vîrat oile și celelalte animale.¹² Terenul acesta era folosit de toți membrii satului, în devălmășie.¹³

Cea mai mare răspîndire a cunoscut-o păstoritul agricol local, întîlnit în cea mai mare parte a zonei și caracteristic așezărilor predominant agricole.¹⁴ Păstoritul, desfășurat numai în hotarul comunei avea drept scop și fertilizarea terenurilor, mai ales că după strîngerea recoltei locul de pășunat rămînea **țarină**, împrejmuțată în vechime cu un gard amenajat și întreținut de întreaga colectivitate satească. Predominant a fost păstoritul agricol local fără stîna. Izlazurile comunale ocupau terenuri întinse, restrînse ulterior ca urmare a intensificării activităților agricole.

Spre deosebire de zona subcarpatică a văii Motrului, unde cornutele mari reprezentau la sfîrșitul secolului trecut doar un procent de 25% în raport cu cornutele mici, pe cursul mijlociu și inferior al Motrului se poate constata o creștere sporită a cornuteilor mari, întîlnite aici în raport de 65%,¹⁵ fapt legat în mod direct de o mai întinsă practică agricolă. Lunca largă, precum și terasele domoale de aici au oferit condiții mai prielnice pentru cultura cerealelor care se intensifică în special la sfîrșitul secolului trecut în urma marilor reforme sociale ce au avut loc.

Viticultura a deținut în continuare un loc important în economia zonei, terenul fiind propice dezvoltării acestei culturi, devenită tradițională, specifică așezărilor statornice și cu îndelungată practică agricolă. Înainte de distrugerile provocate de filoxeră la sfîrșitul secolului trecut, dealurile însoțite ale văii Motrului prezentau plantații întinse de viță indigenă; aproape în fiecare sat terenuri întinse poartă pînă în prezent numele de Dealul Viilor, indicînd locurile plantate odinioară cu viță-de-vie. Aici se aflau de asemenea și numeroase **pimnițe**, construcții speciale, cu funcții de preparare și de depozitare a băuturii, care constituiau adevărate dublete ale gospodăriei din sat. O mare bogăție au constituit și livezile de pruni întîlnite în număr mare în special pe cursul superior și mijlociu al Motrului. Ion Ionescu de la Brad înfăți-

șează de fapt acest lucru, menționînd că ele ocupau în special terenuri în jurul caselor,¹⁶ aflîndu-se cel mai adesea în vatra satului și accentuînd deci aspectul de răsfirare al așezărilor.

Marea densitate de populație din zonă, care a dus la o divizare excesivă a proprietății, aspect remarcat încă din a doua jumătate a secolului trecut, slaba productivitate a solului, în condițiile uneia din culturi înapoiate, a determinat o deplasare sezonieră a forței de muncă. Fenomenul respectiv a avut loc în două direcții, fie spre exploatările forestiere din nord, sau, spre zonele de sud, unde agricultura cunoștea o oarecare dezvoltare. Referindu-se la satul Roșița Ion Ionescu de la Brad arată că „mulți moșneni se duc de se hrănesc pe moșii vecine și pleacă și după agoniseală cu coasa la cîmpie unde stau numai o lună și vin înapoi cu bani și-și întîmpină nevoile”.¹⁷ Fenomenul s-a accentuat în perioada interbelică cînd forța de muncă masculină se deplasa în special spre centrele industriale, la București și în Valea Jiului.

Deschiderea bazinului carbonifer Motru în anii construcției socialiste a contribuit într-o oarecare măsură la schimbarea ocupațiilor tradiționale și a dus la creșterea substanțială a venitului gospodăriei rurale. O etapă de transformări superioare a parcurs de asemenea gospodăria țărănească odată cu cooperativizarea agriculturii. Gospodăria și locuința țărănească, expresie a factorilor sociali economici și istorico-geografici a cunoscut și aici, la fel ca pretutindeni în țara noastră o complexitate de transformări odată cu introducerea noilor relații de producție în agricultură și industrializarea zonei. Acest fapt impune totodată cunoașterea și studierea aspectelor de viață tradițională, care sub impulsul noului dispar, constituind cu vremea simple relice etnografice, dovezi grăitoare ale scurgerii și înfăptuirii istoriei.

Caracterul mixt al ocupațiilor a influențat în mod direct structura și funcționalitatea care a reflectat natura indeletnicirilor umane, complexitatea lor. Intensitatea ocupațiilor agro-pastorale a determinat o mare bogăție de construcții menite să-l adăpostească pe om, produsele agricole pastorale și viticole, animale și furajele necesare, uneltele etc.

Mărimea și forma gospodăriei a evoluat în timp și în strînsă legătură cu starea socială și regimul de proprietate asupra pămîntului. În timp au acționat deși timid, chiar unele dispoziții administrative, dar care nu au afectat decît în foarte mică măsură structura gospodăriei tradiționale.

Din punct de vedere al compoziției sociale, valea Motrului a prezentat de asemenea unele diferențieri. Cursul superior al Motrului, care străbate zona subcarpatică, face parte din puternicul nucleu de așezări moșnenești din nordul Olteniei, în zona cercetată aflându-se un singur sat servit, Apa Neagră, proprietatea statului.¹⁸ În restul văii Motrului numărul așezărilor moșnenești este mai scăzut. Se întîlnesc o serie de așezări mixte, alcătuite din moșneni și clăcași trăind în același sat, dar și numai așezări moșnenești.¹⁹ Procesul de a-servire al țăranilor a fost mai puternic în preajma mănăstirilor Strehaița și Gura Motrului, deținătoarele de domenii întinse, precum și în apropierea Glogovei și Corcovei, unde se aflau mari moșii boierești.

Sistemul de proprietate a influențat oarecum asupra gospodăriei, fără a afecta prea mult structura ei internă, modalitățile, de dispunere a anexelor etc., acest aspect fiind mai legat de tipul predominant de economie, care la rîndul său imprimă așezărilor o anumită formă.

În satele moșnenești, casa apărea așezată cel mai adesea în mijlocul proprietății; în condițiile creșterii densității populației aceasta se prezenta sub forma unei curele de pămînt dezvoltată mai ales în lungime. În multe cazuri lățimea gospodăriei coincidea chiar cu aceea a curelei respective. O situație asemănătoare a fost întîlnită și în așezările moșnenești de pe valea Oltețului.²⁰ Gospodăria, destul de întinsă, cuprindea pe lîngă terenul de casă și oborul vitelor, livada de pomi, grădina de zarzavat și uneori chiar un mic ogor cultivat în majoritate cu porumb, toate dispuse cel mai adesea în adîncime. Chiar în cazul unei densități sporite satul prezenta un pronunțat caracter de răsfirare, casele fiind înconjurate de pomi fructiferi și grădini. Despre Orzești, Ion Ionescu de la Brad spune că era un „sat răzășesc cu casele făcute în mijlocul livezilor de pruni”;²¹ același autor remarcă de asemenea, și la Glogova așezarea „caselor foștilor clăcași ca și ale moșnenilor în mijlocul livezilor de pruni”.²² În satele de clăcași terenul afectat gospodăriei era de asemenea întins, fapt facilitat de un vechi și binestatornic obice după care era scutit de dijmă „locul pe care se afla casa, curtea (bătătura) și grădina clăcașului în care acesta își cultiva legumele și și planta pomii necesari casei.”²³

Gospodăria rurală, ca unitate economică, a parcurs etape diferite de dezvoltare care pot fi urmărite în timp. Ea a

ca principale componente curtea, care cuprinde casa de locuit, construcțiile anexe destinate adăpostirii animalelor și depozitării produselor agricole, viticole, etc., precum și grădina, terenul din jurul casei cultivat în special cu legume. Privit funcției economice a gospodăriei, ocupațiilor predominante și stării sociale, forma și numărul construcțiilor, dispunerea lor, prezintă în timp anumite deosebiri, fapt remarcat și pentru modalitățile de utilizare și de compartimentare a întregului teren pe care se întinde gospodăria.

Se pare că într-o perioadă foarte veche, gospodăria nu avea un contur precis, terenul fiind împrejmuit într-un mod rudimentar, uneori lăsat chiar liber, aspect întâlnit într-o arecare măsură în satele de munte unde economia se baza în special pe creșterea animalelor. Vreme îndelungată s-a practicat creșterea liberă a animalelor, în special în zona subcarpatică a văii Motrului, bogată în pășuni și păduri. Ion Ionescu de la Brad menționează la Cioșani creșterea caprelor atît vara cît și iarna în pădure.²⁴ Vitele mari și oile erau ținute în adăposturi improvizate care nu putea oferi condiții bune de dezvoltare. În general, construcțiile anexe prezentau forme simple reflectînd potențialul economic scăzut al gospodăriei.

În condițiile practicării unei agriculturi extensive, chiar și pe valea inferioară a Motrului producția cerealiară era destul de redusă pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, astfel că numărul construcțiilor destinate depozitării diferitelor produse agricole era destul de mic. Pînă în preajma acestei perioade curtea denumită local **bătătură**, apărea de obicei într-o împrejurare unică, necompartimentată, toate construcțiile anexe fiind dispuse într-un singur perimetru; singura delimitare existentă o forma grădina de zarzavat sau de pomi fructiferi.

Diversificarea funcțiilor economice, precum și creșterea potențialului economic al gospodăriei, fapt petrecut mai timpuriu pe valea inferioară a Motrului, a necesitat delimitarea terenului din vatra casei în așa fel încît ocolul vitelor apărea separat de restul construcțiilor din gospodărie. Această împărțire este caracteristică zonelor în care predomină ocupațiile mixte. Deși acest tip de gospodărie este mult mai vechi, în zona noastră a cunoscut o mai mare dezvoltare în special în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. În perioada respectivă construcțiile anexe se înmulțesc devenind și mai func-

ționale, fapt întărit și pe Valea Oltului inferior.²⁵ Intensificarea culturii cerealelor a dus la îmbogățirea construcțiilor destinate depozitării produselor agricole. Dacă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea au predominat pătulele de nuiele destinate păstrării porumbului în primele decenii ale secolului nostru s-au extins pătulele și hambarele de scândură. Tot acum sînt înlocuite vechile **coșare** pentru animale cu grajdur solide care adăpostesc în special cornutele mari. Caracteristică pentru această perioadă este coexistența construcțiilor tradiționale alături de cele de tip nou. În majoritate ele apar drept construcții independente plasate pe una sau două dintre laturile casei.

Ponderea ridicată a activităților pomicole și viticole, de veche tradiție în zonă, este reflectată de varietatea construcțiilor existente, de la pînîța arhaică ridicată independent, pînă la sistemele de construcție prin care încăperile destinate acestor produse apar încorporate în sistemul de construcție al locuinței.

Cooperativizarea agriculturii, proces petrecut în anii construcției socialiste, a adus unele schimbări în gospodăria rurală care își restrînge într-o oarecare măsură funcțiile odată cu dezvoltarea unor puternice sectoare zootehnice; de asemenea, construcțiile anexe, necesare depozitării produselor agro-alimentare, își modifică vechea funcționalitate fiind uneori adoptate noilor condiții. În general, gospodăria schimbă rolul de depozit pentru diferitele produse, punîndu-se accent pe mărirea și diversificarea spațiului de locuit, în vederea obținerii unui confort sporit.

În general, se tinde spre degajarea treptată a curții, în această etapă dezvoltîndu-se mult construcțiile anexe așezate pe una din laturile casei, în special în spate, și formate prin prelungirea acoperișului. Terenul pe care este plasată gospodăria cunoaște de asemenea o serie de transformări care duc la o mai judicioasă utilizare a sa prin restrîngerea curții și lărgirea locurilor cultivate în special cu viță-de-vie și zarzavaturi. Ne aflăm în fața unei noi etape de dezvoltare a gospodăriei țărănești cînd se caută mai bună valorificare a terenului existent precum și ridicarea gradului de confort al întregii locuințe. Schimbările petrecute în gospodăria țărăneasă de pe valea Motrului reflectă îndeaproape noile condiții create în anii construcției socialiste.

- ¹ *Documente privind istoria României, Țara Românească, București, 1953, vol. VI, p. 359—361.*
- ² *Idem, vol. V, p. 359; idem, vol. II, p. 324.*
- ³ *Idem, vol. I, p. 102; vol. V, p. 291, 360—361.*
- ⁴ *C.J. Karadja, Oltenia după memoriile generalului von Bauer, în „Arhivele Olteniei“ an III (1924), nr. 16, p. 504—512.*
- ⁵ *Ion Ionescu de la Brad, Agricultura în județul Mehedinți, București, 1865, p. 399, 430—438.*
- ⁶ *Idem, p. 398.*
- ⁷ *Idem, p. 399.*
- ⁸ *Idem, p. 479.*
- ⁹ *Idem, p. 400.*
- ¹⁰ *Idem.*
- ¹¹ *Documente privind istoria României (1247—1502) . . . , p. 133.*
- ¹² *Ion Ionescu de la Brad, op. cit., p. 400.*
- ¹³ *Inf. Ion Bobei, 82 ani, Padeș.*
- ¹⁴ *Romulus Vuia, Tipuri de păstorit la români, Buc., 1964, p. 21.*
- ¹⁵ *Datele au fost extrase din Marele dicționar geografic al României, vol. I—V, București, 1898—1902.*
- ¹⁶ *Ion Ionescu de la Brad, op. cit., p. 399, 402, 435.*
- ¹⁷ *Idem.*
- ¹⁸ *P. Poni, Statistica răzeșilor, București, 1921, p. 203—204.*
- ¹⁹ *Idem, p. 206—207; 208*
- ²⁰ *G. Iordache, Aspecte ale evoluției gospodăriei pe valea Oltului, în vol. Oltenia, Studii și comunicări. Etnografie, Craiova, 1974, p. 19.*
- ²¹ *Ion Ionescu de la Brad, op. cit., p. 399.*
- ²² *Idem, p. 434.*
- ²³ *Ilie Corfus, Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului XIX-lea, vol. I, București, p. 17.*
- ²⁴ *Ion Ionescu de la Brad, op. cit., p. 397.*
- ²⁵ *Evoluția așezării locuinței și gospodăriei pe valea Oltului inferior, Historica III, București, 1974, p. 287.*